

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

ХБНГУ-ын
Фридрих-Эбертийн сан

2020

ЦАР ТАХАЛ

**КОВИД-19
МОНГОЛ УЛСЫН
ЭДИЙН ЗАСАГ**

Улаанбаатар хот

ЦАР ТАХАЛ (КОВИД-19) БА МОНГОЛЫН ЭДИЙН ЗАСАГ

Энэхүү судалгааны ажлыг Фридрих-Эбертийн сангийн захиалгаар хийж гүйцэтгэв. Судалгааны аливаа агуулга, мэдээллийн үнэн зөвийг судлаач хариуцах бөгөөд Фридрих-Эбертийн сангийн байр суурьд нийцэж байх албагүй болно.

Судалгааг хийж гүйцэтгэсэн: Профессор С.Даваасүрэн

МУИС-ийн Эдийн Засгийн Тэнхим

Эхийг бэлтгэсэн

Ё.Батболд

©ХБНГУ-ын Фридрих-Эбертийн сангийн Монгол дахь суурин төлөөлөгчийн газраас эрхлэн гаргав. Уг бүтээлийн эрх хуулийн дагуу хамгаалагдсан тул зөвшөөрөлгүйгээр болон эшлэлгүйгээр хуулбарлах, олшруулах, хэсэгчлэн авах, ашиглах, арилжааны зориулалтаар хэвлэн нийтлэхийг зохиогчийн эрх зөрчсөнд тооцно.

ISBN 978-9919-9527-9-2

**ЦАР ТАХАЛ (КОВИД-19)
БА
МОНГОЛЫН ЭДИЙН ЗАСАГ**

Улаанбаатар хот
2020.08.25

ЦАР ТАХАЛ (КОВИД-19) БА МОНГОЛЫН ЭДИЙН ЗАСАГ

Түүхий эдийн экспортын үнээс хүчтэй хамааралтай Монголын эдийн засагт цар тахал (ковид-19) нөлөө хэр их байна вэ?

Манай улс 2020 оны 7-р сард нийт 3.8 тэрбум ам.долларын экспорт, 2.9 тэрбум ам.долларын импорт хийсэн. Энэ нь 2019 оны 7 сартай харьцуулахад экспорт 17.1 хувь харин импорт 16.1 хувиар буурсан үзүүлэлт юм. Экспортын бууралтад зэсийн баяжмал болон нүүрсний экспорт хамгийн их нөлөөг үзүүлсэн байна.

Эдийн засгийн өсөлт 2020 оны эхний улирлын байдлаар -10.7 хувь, 2 дугаар улиралд -7 орчим хувийн уналттай байгаа нь эрдэс баялаг, түүхий эдийн экспортоос өндөр хамааралтай эдийн засгийн бүтцийн сул талыг баталж байгаа юм. Эдийн засаг ийнхүү агших нь аж ахуйн нэгж, өрхийн орлогод сөргөөр нөлөөж байна. Цаашид цар тахалын өвчлөл хэр удаан үргэлжлэх, гадаад эдийн засаг хэр хугацаанд сэргэх, гадаад худалдаа, экспортын бүтээгдэхүүний эрэлт, эрдэс бүтээгдэхүүний үнэ хэрхэн өөрчлөгдөх зэргээс шалтгаалсан тодорхой бус байдал биднийг хүлээж байна.

Цар тахал (ковид-19)-тай холбоотой амаргүй нөхцөл байдал зөвхөн манайд төдийгүй дэлхийн улс орнуудад нүүрлэж байна. Цар тахал (ковид-19)-аас шалтгаалсан гадаад худалдааны агшилт, тэр дундаа эрдэс бүтээгдэхүүний экспортын эрэлтийн бууралт нь экспортын үнэ, орлогыг бууруулж улмаар экспортын орлогын бууралтаас шалтгаалан дотоодын аж ахуй нэгжүүдийн орлого буурах нь хөдөлмөрийн зах зээлээр дамжин өрхийн орлогод сөргөөр нөлөөлж байна. Өрхийн

орлогын түвшнээс шууд хамаарах өрхийн хэрэглээ, хуримтлал бууран бизнесийн байгууллагуудын орлого, үйл ажиллагаа хумигдах замаар манай улсын эдийн засаг хүндэрч байна.

Эдийн засгийн уналт, иргэд, аж ахуй нэгжээ дэмжих зорилгоор засгийн газар зардлаа нэмэгдүүлснээр төсвийн алдагдал өсөх, дотоод болон гадаад өр нэмэгдэх томоохон эрсдэл байна.

Одоогоос арваад жилийн өмнө тохиосон дэлхийн санхүүгийн хямрал Монгол Улсын эдийн засагт 2008 оны гуравдугаар улирлаас эхлэн нөлөөлж, 2009 оны эцэст манай ДНБ -1.3 хувь болж агшсан. Тоон мэдээллээс 2008 онд манайд ажилгүйдэл 2.8 хувьтай байсан бол 2009 онд 11.6 хувь болж даруй 4.2 дахин нэмэгдсэн. 2010 онд хийсэн ядуурлын судалгаагаар ядуурлын түвшин 38.8 хувьд хүрсэн нь хамгийн өндөр үзүүлэлт болсон. Өөрөөр хэлбэл, хямралаас улбаалан жил хүрэхгүй хугацаанд ажилгүйдэл дөрөв дахин өсөж, ядуурлын түвшин дөрвөн пунктээр нэмэгдсэн билээ.

Өнгөрсөн оны 10,11 сард олон улс орон 2020 онд эдийн засгаа өөдрөгөөр төсөөлж байсан. 2020 оны 2 сараас эхлэн өнөөдрийг хүртэл олон улсын банк, санхүүгийн байгууллагууд энэ оны эдийн засгийн төсөөллөө хэд хэдэн удаа өөрчилж, шинэчилсэн төсөөлөлдөө эдийн засгууд хэрхэн агшиж байгааг мэдээлж байна. Ирэх жилүүдэд дэлхийн улс орнуудын эдийн засаг "V" эсвэл "W" эсвэл "U" гэсэн хэлбэртэй байна гэсэн таамгийг эдийн засагч, шинжээчид дэвшүүлж байна.

Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллагаас

цар тахал (ковид-19) энэ 2020 онд төдийгүй ирэх жилдээ үргэлжлэхээр байгааг онцолсон. Цар тахал (ковид-19)-ын эсрэг вакцин ирэх жилд гарсан ч вакциныг үйлдвэрлэх, түгээх, хүн амыг вакцинжуулахад тодорхой хугацаа шаардагдахаар байна.

Цар тахал (ковид-19)-тай холбоотой манай улсын эрсдлийн үнэлгээ эрс муудсаныг EIU (Economic Intelligence Unit) саяхан мэдээлсэн. Ингэхдээ манай улсын эрсдлийн үнэлгээ 2019 оны түвшнээс уруудаж 2016 оны сүүлийн улирлын хэмжээнд очсон. Улсын өрийн эрсдэл 61-ээс 66 болж өсөн ССС үнэлгээтэй болсон, валютын ханшийн эрсдэл 51-ээс 59 болж муудсан байна. Өмнөд хөрш БНХАУ-ын эрэлт багассанаас болон хилийн хязгаарлалтаас шалтгаалан манай улсын нүүрсний үнэ, экспортын хэмжээ буурах нь эдийн засагт бүтцийн эрсдлийг нэмэгдүүлэхээр байгааг, цаашлаад улс төрийн эрсдлийн хувьд 2020 оны УИХ-ын сонгуульд эрх баригч МАН дахин сонгогдсон ч улс төр дэх фракцуудын зөрчил нь саад болохоор байна гэж EIU үнэлсэн байна.

Улсын төсвийг бүрдүүлж буй орлого буурсанаар Монгол улсын гадаад өрийн эргэн төлөлтөд хүндрэл учруулахаар байна уу, тодорхой жишээ гаргана уу. Монгол улс дахин шинээр өр тавих аюул нүүрлэж байгаа юу?

Сүүлийн жилүүдэд эерэг байсан манай улсын төсөв 2020 оны эхний хагас жилд алдагдалтай гарсан. Улсын нэгдсэн төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцэл ийнхүү 2.2 их наяд төгрөгийн алдагдалтай гараад

байна. Харин улсын гадаад өр 2020 оны 6-р сарын байдлаар 30.5 тэрбум ам.доллар буюу ДНБ-ий 220 хувьтай тэнцэж байна. Үүнээс компани хоорондын шууд хөрөнгө оруулалтын дүнг хасвал улсын нийт төлөх өр 19.8 тэрбум ам.доллар байгаа юм. Гадаад өрийн бүтцийг харвал нийт өрийн 37 хувь нь засгийн газрын өр, 10 хувь нь төв банкны өр, үлдсэн 53 хувь нь хувийн хэвшлийн өр байна.

Монгол Улсын гадаад өр гэдэгт дан ганц засгийн газрын өр бус хувийн хэвшил, аж ахуй нэгжийн өр ч хамаардаг. Манай улсын гадаад өр нь засгийн газар, хувийн хэвшлийнх ялгаагүй улсын гадаад валютын албан нөөцийн эх үүсвэрээс буцаан төлөгдөнө. Иймээс гадаад өрийн эргэн төлөлтөд дан ганц улсын төсвийг бүрдүүлж буй орлого нөлөөлнө гэж ойлгож болохгүй.

Ирэх 4 жилд нийт 11 тэрбум ам.долларын гадаад өрийн эргэн төлөлт хүлээглэж байгаагаас засгийн газарт 4.4 тэрбум ам.доллар (үүнээс 2.9 тэрбум ам.долларын бондын төлбөр, бусад нь бусад зээл болон хүүний төлбөр)-ын төлбөр хамаарагдаж байна.

Иймээс засгийн газар өөрийн өрийг амжилттай санхүүжүүлэхээс гадна хувийн хэвшлийн аж ахуй нэгжүүд гадаадын өрөө амжилттай төлөх, хямд өртөг бүхий дахин санхүүжилтийг олоход дэмжлэг үзүүлэхэд анхаарч ажиллах шаардлагатай. Учир нь Монголын компаниуд дефолт зарлаж, гадаад валютын албан нөөц шавхагдаж, төгрөгийн ханш огцом унаж, ажил эрхлэлт буурч, иргэдийн амьжиргаа муудаж улмаар ядуурал нэмэгдвэл засгийн газар зөвхөн өөрийн өрөө амжилттай төлсөний

эдийн засгийн ач холбогдол үгүй болно.

Аялал жуулчлал зогссон нь хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтэд хэрхэн нөлөөлж байна вэ. Эдийн засгийг солонгоруулах стратеги хэр амжилттай хэрэгжиж байгаа вэ, уг стратегийг хэрэгжүүлж байна уу, цар тахал (ковид-19)-ын нөхцөл байдалтай холбоотой тус стратегийн хэрэгжилтэд тайлбар өгнө үү?

Олон тулгуурт эдийн засагтай болох, эдийн засгийг солонгоруулах стратеги Монголын улсын хөгжлийн бодлогод тусгалаа олсон байдаг. Гэхдээ, өнөөдөр эдийн засагт хэрэгжүүлж буй бодлого, арга хэмжээнээс цэгнэхэд олон тулгуурт эдийн засгийн стратеги нь бодлогын бичиг баримтад тусгагдсанаас хэтрэхгүй байна. Дээр нь цар тахал (ковид-19)-ын нөхцөл байдлаас улбаалан эдийн засгаа унагахгүй байх, хамгаалах бодлогын арга хэмжээнд илүүтэй анхаарч байна.

Манай улсад ирж буй жуулчдын тооноос аялал жуулчлалын салбарын үйл ажиллагаа, орлого ихээхэн хамааралтай байдаг. 2020 оны 2 дугаар улирлын байдлаар манайд 43,779 жуулчин ирсэн нь өмнөх онуудаас 5 дахин буурсан үзүүлэлт юм. Энэ нь аялал жуулчлалын салбарын үйл ажиллагаа зогсонги байдалд орсон, тус салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг болон тус салбараас шууд болон шууд бусаар хамааралтай олон бизнесийн орлого хумигдах, үйл ажиллагаа зогсонги байдалд ороход нөлөөлж байна.

2020 оны эхээр манай улсад 93820 аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулж буйгаас

87 хувь нь ес хүртэлх ажилтантай байсан. Эдгээр компаниуд тогтмол зардлаа борлуулалтын орлогоороо нөхдөг. Гэтэл цар тахал (ковид-19)-ын нөлөөгөөр орлого нь хумигдаж, суурь зардлаа дийлэхгүй, төлбөрийн чадвар нь муудсан аж ахуйн нэгжийн тоо хот, хөдөөд олширч байна. Тиймээс ажлын байрыг хадгалж үлдэхийн тулд аж ахуйн нэгжүүдийн төлбөрийн чадвар томоохон асуудал боллоо. Аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд үйл ажиллагаагаа түр хугацаагаар зогсоосон ч түрээсийн төлбөр, цахилгаан, ус, халаалт гэх мэт ашиглалтын зардал, ажилчдын цалин хөлс зэрэг тогтмол зардал гарсаар байна. Тэгэхээр хүндрэлтэй энэ цаг үед тогтвортой үйл ажиллагаа явуулж ирсэн компаниуддаа санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх замаар хөдөлмөрийн зах зээлээ хамгаалах улмаар иргэдийнхээ амьжиргааг дэмжих арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай.

Монгол улсын засгийн газраас цар тахал (ковид-19)-ын хямралыг даван туулж эдийн засгаа аврахын тул хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ, түүний үр өгөөж ямар байна?

Цар тахал (ковид-19)-ын халдвар нь шийдвэр гаргагчдыг нэг төрлийн дилеммад оруулж байна. Энэ нь иргэдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал болон эдийн засгийн чадавхийн тухай асуудал юм. Өөрөөр хэлбэл иргэдийнхээ эрүүл мэндийг тэдний эдийн засгийн чадавхыг бууруулахгүйгээр хэрхэн хамгаалах вэ гэсэн асуулт юм. Цар тахлаас шалтгаалан тохиож буй эдийн засгийн хямрал нь эрэлт болон нийлүүлэлтийн аль алинд шок үзүүлж буйг дэлхий даяар хүлээн зөвшөөрч байна. Эрүүл мэндийн системд

үзүүлж буй ачааллыг үл тооцон үзэхэд л цар тахлаас шалтгаалан тавигдсан хөл хорио нь гадаад худалдааны бууралт, нийлүүлэлтийн сүлжээний тасалдлаас гадна бизнесийн үйл ажиллагааг зогсолтод оруулж, үүнийг даган иргэдийн орлого буурах, ажилгүйдэл нэмэгдэх, үр дүнд нь хэрэглээ хумигдах энэ нь эргээд бизнесийн байгууллагууддаа нөлөөлөх байдлаар эдийн засгийн хямралыг өдөөж байна.

Аж ахуй нэгж, өрхийн орлого буурснаар санхүүгийн зах зээл дээрх санхүүжилтийн эх үүсвэр хумигдах, зээлийн эргэн төлөлт муудах зэргээр санхүүгийн хямралд ч хөтөлж байна.

Бүхэлдээ эдийн засгийн бүхий л секторыг хамарч буй энэ хямралыг давахын тулд макро эдийн засгийн системтэй бодлого чухал. Өөрөөр хэлбэл мөнгөний зохистой бодлогоос гадна төсвийн оновчтой бодлого хэрэгжүүлэх нь эдийн засгийн хямралын нөлөөг бууруулахад ихээхэн ач тустай.

Монгол улсын Засгийн газраас ковид-19-ийн эсрэг дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ хэмээн 2020 оны 3 дугаар сарын 27-нд олон нийтэд зарласан билээ. Үүнд:

1. Дөрөвдүгээр сарын 1-нээс 10 дугаар сарын 1 хүртэл аж ахуйн нэгж, компаниудын ажилтанд төлдөг нийгмийн даатгалын шимтгэлийг бүрэн чөлөөлөх.
2. Дөрөвдүгээр сарын 1-нээс 10 дугаар сарын 1 хүртэл иргэдийн цалин хөлснөөс авдаг хувь хүний орлогын албан татварыг бүрэн чөлөөлөх.

3. Дөрөвдүгээр сарын 1-нээс 10 дугаар сарын 1 хүртэл 1.5 тэрбум төгрөгөөс доош орлоготой аж ахуйн нэгжүүдийг орлогын албан татвараас бүрэн чөлөөлөх.

4. Орлого нь багасаж байгаа ч ажлын байр хадгалж байгаа хувийн байгууллагын ажилтан бүрт 200 мянган төгрөгийн дэмжлэгийг гурван сарын хугацаанд олгох.

5. Малчдыг дэмжих зорилгоор, ноолуур худалдан авах аж ахуйн нэгжүүдэд 300 тэрбум төгрөгийн нэн хөнгөлөлттэй зээл олгох. Ингэхдээ ноолуурын үнийг 100 мянган төгрөгөөс багасгахгүй байх чиглэлийг баримтална. Ингэснээр 233 мянган малчин өрх, цаашлаад сая гаруй хүний амьдралыг тэтгэх боломж бүрдэнэ гэдгийг Ерөнхий сайд мэдэгдсэн.

6. Бүх шатны боловсролын байгууллагын үйл ажиллагааг зогсоосонтой холбогдуулан 18 хүртэлх насны хүүхдэд олгодог 20 мянган төгрөг дээр нэмж 10 мянган төгрөгийг гурван сарын хугацаанд олгох.

7. Шатахууны үнийг дөрөвдүгээр сарын 15-наас эхлэн литр тутамд 300-400 төгрөгөөр хямдруулах чиглэлээр холбогдох яам, газарт арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхийг үүрэг болгосон бол

2020 оны 5 дугаар сарын 6-ны өдөр баталсан Засгийн газрын 167 дугаар тогтоолд цар тахлын үед эдийн засгийг идэвхжүүлэх, иргэдийн амьжиргааг дэмжих хүрээнд:

1. Малчдын орлогыг нэмэгдүүлэх зорилгоор ноолуурын үнийг нэг киллограм тутамд 100 мянган төгрөгөөр биш 20 мянган төгрөг олгох болгож өөрчилсөн
 2. 18 хүртэлх насны хүүхэд бүрт олгож байгаа хүүхдийн мөнгөн тэтгэмжийг нэмэгдүүлж 2020 оны 4 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс мөн оны 10 дугаар сарын 1-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд сар бүр 100 мянган төгрөг олгох болгож өөрчилсөн
 3. Хүнсний хангамж зайлшгүй шаардлагатай өрхийн гишүүн-иргэнд олгож байгаа хүнсний бүтээгдэхүүн худалдан авах эрхийн бичгийн үнийн дүнг нэмэгдүүлж 2020 оны 5 дугаар сарын 1-ний өдрөөс мөн оны 10 дугаар сарын 1-ний өдөр хүртэлх хугацаанд сар бүр нэг хүүхдэд 16 мянган төгрөг, насанд хүрсэн нэг гишүүнд 32 мянган төгрөг тус тус олгох
 4. 16 хүртэлх насны хүүхдийн амьжиргааг дэмжих мөнгөн тэтгэмжийн хэмжээг нэмэгдүүлж 2020 оны 5 дугаар сарын 1-ний өдрөөс мөн оны 10 дугаар сарын 1-ний өдөр хүртэлх хугацаанд сар бүр 288 мянган төгрөг олгох шийдвэр гаргасан.
- зогсолтгүй ажилладаг байх явдал нэн чухал билээ.
- Улс төрийн хүчин зүйлс, ялангуяа, сонгууль, засгийн газрын үзэл баримтлал болон шийдвэр гаргах түвшин дэх талцал нь олон сувгаар төсвийн бодлогын параметрууд болох төсвийн алдагдал, улсын өр, төсвийн орлого, зарлагад хүчтэй нөлөөлж байна.
- Бидний өмнө ядуурлыг нэмэгдүүлэхгүй байх, аж ахуй нэгжийнхээ үйл ажиллагааг зогсоохгүй байх, ажлын байраа хадгалж үлдэх, экспортын хэмжээгээ нэмэгдүүлэх зэрэг эдийн засгийн өндөр ач холбогдолтой олон чухал асуулт бий. Эдгээр асуудлуудаа жагсаан ач холбогдлоор нь эрэмбэлээд түүнд тохирсон бодлогын оновчтой шийдэл гаргах шаардлагатай. Өнгөрсөн хугацаанд, төсвөө тодотгохгүй байх нэрийдлээр барилга, байгууламжид хэт их хөрөнгө оруулах, эсвэл хөшөө, усан оргилуур мэтэд өндөр зардал гаргах зэргээр эдийн засгийн хүндрэлийг даван туулахад ач холбогдол багатай шийдвэр гаргасан нь гадаад худалдаа, экспортын орлогоос өндөр хамааралтай, өр төлбөрийн дарамт ихтэй манай улсын эдийн засагт ихээхэн сөрөг нөлөөтэй гэдгийг энд онцолмоор байна.

БОДЛОГЫН ЗӨВЛӨМЖ

Эрх баригчид эдийн засгийг хамгаалах чиглэлд арга хэмжээ аван хэрэгжүүлж байгаа ч эдгээр бодлого нь илүү системтэй, ач холбогдлын дараалалтай, богино, дунд хугацаагаа илүү харсан байх шаардлагатай байсан гэж үзэж байна. Дээр нь бодлогоо зарлахаасаа өмнө сайн тооцож нягтлах, нэгэнт зарласан бол түүнийгээ хэрэгжүүлэхийн төлөө тууштай,

Цар тахал (ковид-19)-тай холбоотой эдийн засагт хэрэгжүүлэх бодлого, арга хэмжээг нэн даруй хэрэгжүүлэх, богино, дунд хугацааных гэж эрэмбэлэх нь зүйтэй юм.

- Иргэд, өрх гэрийн хувьд өрийн өндөр дарамт нь тэдний санхүүд маш том

- цохилт болох тул өрөө нэмэхгүй, боломжит түвшинд бууруулах. Орлого олдог гишүүн нь эдийн засгийн хүндрэлийн үед ажилгүй болох эсвэл орлого нь буурахад тус өрх өр гэр төлбөрөө төлсний дараа зайлшгүй шаардлагатай хэрэглээгээ санхүүжүүлэхэд хүнд болно. Тиймээс өрийн дарамт өндөр түвшинд байгаа иргэд, өрхүүдийн хувьд хүндрэлийн үед хэрэглээг боломжит түвшинд хумих хэрэгтэй байна. Орлого нь хүрэхгүйгээс зээл нэмж авахад хүрч болох хэдий ч, өр зээл нэмж авах нь өрөө эргүүлэн төлж дийлэхгүй байх эрсдэлд хүргэхээр байна. Зайлшгүй шаардлагатай биш л бол, богино эдэлгээтэй, нэмэлт зардал гаргадаг бүтээгдэхүүн тухайлбал, үнэтэй эд зүйлс зэргийг худалдан авах зорилгоор өр бий болгохгүй байх.
- Хүндрэлээс бие даан гарах арга зам бол хуримтлал тул иргэд, өрхүүд боломжит түвшинд хуримтлуулах шаардлагатай. Харин өрийн дарамт багатай иргэд, өрхүүд хэрэглээгээ тодорхой хэмжээнд тэлэх, цаашлаад орлогын нэмэлт эх үүсвэрийг эрэлхийлэх нь эдийн засгийг дэмжих зэрэг нөлөөтэй гэдгийг хэлье.
 - Аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд цар тахал (ковид-19)-аас улбаатай эдийн засгийн хүндрэлээс үүдэн өнөөдөр хаалгаа баривал маргааш эргэж нээгээд, ажилтан авах боломж маш хомс. Аль ч төрлийн аж ахуйн нэгжийн хувьд ялгаагүй. Ийм гэнэтийн шоконд жижиг аж ахуйн нэгжүүд бүр ч эмзэг байдаг. Иймээс хөдөлмөрийн зах зээлээ хамгаалах явдал хамгийн чухал байна.
 - Шийдвэр гаргагчдын хувьд ажлын байрыг хадгалах, ажилгүйдлийг нэмэгдүүлэхгүй байх бодлогын арга хэмжээг цаг алдалгүй, тууштай авч хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Учир нь хөдөлмөрийн зах зээл нэгэнт “гэмтвэл” өөрөөр хэлбэл, хөдөлмөрийн зах зээл уналтад орвол буцаж сэргэхдээ удаан байдаг. Шуудхан хэлэхэд, манай хөдөлмөрийн зах зээл эмзэг, бас их мэдрэг. Хөдөлмөрийн зах зээл агших нь иргэдийн, өрхийн амьжиргаанд сөргөөр нөлөөлнө.
 - Улирал болон сар тутам гардаг статистик мэдээллээ хүлээгээд суух биш нөхцөл байдлын талаар түүвэр судалгаануудыг эрчимтэй хийж, өөрчлөлт хэр зэрэг, ямар далайцтай өрнөж буйг тогтмол хянаж, шинжлэх. Эдийн засаг, санхүү, мөнгө, бизнесийн салбарын шийдвэр гаргагч, бодлого тодорхойлогчид яг үүнтэй адилхан судалгаатооцоололхийж, өөрчлөлтийг нягт нямбай ажиглах. Үүссэн нөхцөл байдлыг бодитоор тодорхойлсон, үнэн зөв тоон мэдээлэл, судалгаанд түшиглэсэн, оновчтой шийдвэр гаргах нь энэ цаг үед нэн чухал байна.
 - Эдийн засаг хүндэрсэн энэ нөхцөлд бүх түвшний хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх. Дэлхийн хэмжээнд дээд түвшиндээ улс төрийн амлалтандаа хүрэх, улс орнуудын хувьд дотооддоо төр болон хувийн сектор нягт хамтран ажиллах, үйлдвэрлэл бизнес эрхлэгчид бие биетэйгээ хорших нэгдэх, төр хувийн хэвшил, иргэдийн оролцоог хангаж, хамтран ажиллах явдал нэн шаардлагатай. Дээр нь олон улсын санхүүгийн байгууллагууд,

доноруудтай нягт хамтран ажиллах, хөнгөлөлттэй санхүүжилт авах зэргээр эдийн засгаа аврах арга хэмжээг цаг алдалгүй, тууштай авч хэрэгжүүлэх.

Дунд хугацаанд засаглалыг сайжруулах, макро эдийн засгийн эрүүл бодлого хэрэгжүүлэх, хөрөнгө оруулалтыг тууштай даллан дуудах, том төслүүдийг зоригтой хөдөлгөх, гадаад худалдааг, тэр дундаа экспортыг урамшуулах, хөнгөвчлөх, доноруудын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх, өргөжүүлэх, бүтцийн бодлого, реформыг салбар бүрт зөв эрэмбэ, дэс дараалалтай хийх зэрэг өргөн хүрээний ажил засгийн газрын үйл ажиллагаанаас шууд хамаарахаар байна.

- Улсын хөрөнгө оруулалтыг хийхдээ эдийн засгийн болон нийгмийн үр ашгийг гол шалгуур болгон ажиллах. Улсын томоохон хөрөнгө оруулалтын төсөвт авчрах дарамт, энэ чиглэлийн эрсдлийг бууруулахад онцгой анхаарч ажиллах.
- Төсвийн бодлогыг ядуурал, тэгш бус байдлыг бууруулахад чиглүүлэх. Үүний тулд бүх орлого бүртгэгддэг татварын систем бүрдүүлж, нэмэлт орлогыг бүрдүүлэн түүнийгээ зорилтот бүлэгт хүргэх үр ашигтай механизмыг эрэлхийлж ажиллах. Зорилтот бүлэгт чиглэсэн нийгмийн халамжийн тогтолцоог бүрдүүлэх гэж ярьж байгаа ч хавтгайрсан нийгмийн халамж (манай хүн амын 70 орчим хувь нь ямар нэг нийгмийн халамжийн үйлчилгээ хүртэж байгаа нь ази

тивдээ эхний байранд ороод байна) бидний бодит байдал болсон бөгөөд энэ тогтолцоог халж, нийгмийн тэгш бус байдал, ядуурлыг бууруулах арга хэмжээг тууштай авч хэрэгжүүлэх.

- Төсвийн хувьд хэт тэлсэн бодлого дунд хугацаандаа хэрэгжүүлэхгүй байх, ингэснээр дотоод, гадаад өрийн хэмжээг нэмэгдүүлэхгүй байж улмаар өртэй, эмзэг байдал өндөртэй эдийн засгийн схемд унах эрсдлээс сэргийлж чадна.¹
- Байгалийн баялаг ихтэй орны хувьд үндэсний хуримтлал, баялагийн сангийн тогтолцоог бий болгох, хуримтлуулах уу эсвэл өрөө төлөх үү гэдэг нь тухайн цаг үе, нөхцөл байдал, тооцоо шинжилгээнд суурилсан сонголт байхаар зохицуулалт хийх.
- Улсын өрийн эрсдэлийг бууруулахын тулд 2021-2024 оны засгийн газрын том дүнтэй бондуудын төлбөрийг дахин санхүүжүүлэх. Амжилттай дахин санхүүжүүлэх, хүүг бага байлгахын тулд олон улсын санхүүгийн байгууллагуудын өмнө хүлээсэн үүрэг амлалтаа биелүүлж, донорууд, хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг алдахгүй ажиллах.
- Улс төр, эдийн засаг, зах зээлийн орчноо тогтвортой, эрүүл байлгахад анхаарах, зээлжих зэрэглэлээ ахиулах, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах зэрэг эдийн засгийн суурь хүчин зүйлүүдийг сайжруулах бүтцийн

¹ Энэ хүрээнд Төсвийн нийт алдагдал ДНБ-ий 2 хувиас хэтрэхгүй байх. Энэ нь улсын секторын өр, ДНБ-ий харьцаа үргэлжлэн буурах, төсвийн тогтвортой байдлыг хангахад тусална.

өөрчлөлтийн бодлогыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай.

- Мега төслүүд болох Оюу толгой, Таван толгойгоо дэмжиж, тогтвортой үргэлжлүүлэн үйлдвэрлэлд оруулах. Таван толгой орд, түүний дэд бүтцийн төслүүдэд хөрөнгө оруулалт татах, үйл ажиллагаанд оруулах ажлыг эрчимжүүлэх. Дэд бүтэц, засаглалыг сайжруулах замаар худалдааны салбарын хөрөнгө оруулалтын орчныг бэхжүүлэх, урт хугацаатай хөрөнгийн урсгалыг татах.
- Бүс нутгийн нийлүүлэлтийн, өртгийн сүлжээнд нэгдэх, хамтын ажиллагааны болон чөлөөт худалдааны гэрээ байгуулах. Үүний зэрэгцээ гадаад худалдаанд тулгарч буй хилийн наана болон цаана байгаа саад бэрхшээлийг бууруулах чиглэлээр тодорхой арга хэмжээ авч ажиллах. Ингэхдээ хил дээр хэт олон баримт бичиг бүрдүүлдэг үүнээс шалтгаалан хугацаа алддаг, хураамж шимтгэл өндөр

байдаг, стандарт, тарифын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтгүй зэрэг асуудлууд дээр анхаарч ажиллах.

- Эдийн засгийн төрөлжилтийн стратегийг аж үйлдвэрийн бодлоготой уялдуулан хөгжлийн банкны санхүүжилтэд тулгуурлан хэрэгжүүлэх. Ингэхдээ хөдөө аж ахуйн салбарын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, боловсруулах салбарын худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг нээлттэй байлгах зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.

Эцэст нь, цар тахлаас үүдэлтэй эдийн засгийн хүндрэл, хямралыг даван туулахад төсөв, мөнгөний бодлогын хэрэгслээс гадна хүндрэлийг амжилттай даван туулах шийдвэр гаргагчдын бодлогын стратеги, амлалт нь түүнээс дутахгүй ач холбогдолтой. Итгэл үнэмшил төрүүлэхүйц амлалт нь зах зээлд оролцогчдод эдийн засаг сэргэнэ гэсэн итгэлийг бий болгоно. Эдийн засгийн уналт, сэргэлт хэр гүнзгий, удаан үргэлжлэх нь энэ итгэлийг хэрхэн удирдахаас шууд хамаарахаар байна.

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

ФРИДРИХ-ЭБЕРТИЙН САН

Ландмарк төв,
Сүхбаатар дүүрэг 1-р хороо,
Чингисийн өргөн чөлөө 13,
Шуудангийн хайрцаг 831,
14251 Улаанбаатар,
Монгол Улс

Фэйсбүүк: @fesmongolia

Цахим шуудан: info@fes-mongolia.org

Цахим хуудас: <https://www.fes-mongolia.org/>

ISBN 978-9919-9527-9-2

9 789919 952792

